

АНОТАЦІЯ

Гузела І.А. Податкове регулювання страхового ринку України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2022.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних, еволюційно-інституціональних та організаційно-правових засад податкового регулювання страхового ринку України й розробленню науково-практичних рекомендацій щодо його удосконалення в умовах забезпечення оптимальних податкових взаємовідносин між державою та суб'єктами страхових відносин.

Актуальність теми обумовлена необхідністю розроблення дієвих важелів впливу держави на функціонування страхового ринку в контексті підвищення ефективності податкового регулювання страхових та перестрахових бізнес-процесів задля забезпечення надійного страхового захисту суспільства, фінансової стабільності держави, її сталого економічного розвитку та підвищення добробуту населення.

Формування структури дисертаційної роботи визначається метою і завданнями, окресленими автором. Дисертація містить три розділи, в кожному яких досліджуються такі питання, як: обґрунтування вихідних методологічних домінант податкового регулювання страхового ринку; розкриття сутності податкового регулювання страхового ринку, систематизація інструментів такого регулювання; поглиблення інституціональних засад податкового регулювання діяльності учасників страхових відносин в умовах еволюційних змін; проведення аналізу реалій формування фінансових результатів діяльності страховиків, визначення детермінант оподаткування українських страхових компаній та поглиблення методичних засад формування бази оподаткування страховиків з позицій мінімізації бюджетного ризику; розроблення пропозицій щодо удосконалення податкового регулювання страхового ринку в Україні в контексті

імплементації світового досвіду та окреслення альтернативного сценарію оподаткування фінансових результатів українських страховиків.

Зокрема, у Розділі 1 дисертації «Концептуальні засади податкового регулювання страхового ринку» обґрунтовано вихідні методологічні домінанти податкового регулювання як складової державного регулювання страхового ринку для формування інструментарію дослідження впливу системи оподаткування на діяльність учасників страхових та перестрахових процесів. Здійснено критичний аналіз фундаментальних економічних теорій, напрацювань фінансової науки та податкової теорії, за результатами якого сформовано напрями подальшого наукового пошуку в контексті розуміння сутності понять «державне регулювання», «оподаткування», «податкове регулювання», на основі чого сформульовано авторські визначення понять «державне регулювання страхового ринку» та «податкове регулювання страхового ринку».

З метою системного впорядкування інструментарію податкового регулювання страхового ринку удосконалено його класифікацію за сферою діяльності страховиків, видами діяльності суб'єктів страхового ринку, місцем розміщення та переміщення ризику в перестрахованні, зроблено акцент на практичному значенні запропонованої класифікації при окресленні проблем чинної системи оподаткування фінансових результатів діяльності страховиків та пропозицій щодо її удосконалення.

Узагальнено вихідні положення інституціонального напрямку економічної науки й поглиблено інституційні та організаційні засади податкового регулювання страхового ринку в умовах трансформаційних процесів. У цьому контексті структуровано інститут податкового регулювання з виокремленням його інституціонального середовища (інституцій) та інституційного забезпечення (інституційних суб'єктів), окреслено три періоди еволюційного розвитку цього інституту, на кожному з яких з'ясовано позитивні й негативні тенденції податкового режиму в сфері функціонування страхового ринку.

У розділі 2 «Сучасні реалії оподаткування діяльності страховиків України» проаналізовано динаміку чинників впливу на формування фінансових результатів

страхових компаній та оподаткування страхової діяльності, а також розроблено науково-методичний підхід до вибору бази оподаткування страхових компаній в умовах мінімізації ризику недоотримання податкових надходжень до бюджету.

На основі запропонованої методики моніторингу результативності діяльності страховиків проаналізовано динаміку доходів, витрат та фінансових результатів від основної (страхової та іншої операційної), фінансової та іншої звичайної діяльності, здійснено діагностику чинників впливу на формування чистого фінансового результату (прибутку/збитку). За результатами аналітичного оцінювання їхньої динаміки та тенденцій формування охарактеризовано зміни у структурі фінансових результатів за усіма видами діяльності страховиків, виявлено їхні причини та оцінено вплив на ефективність функціонування страхового ринку. Встановлено, що позитивна динаміка результативності страховиків зумовлена нарощуванням обсягів страхових премій, зокрема з ризикового страхування, та отриманням позитивного фінансового результату від основної (страхової та операційної) діяльності до оподаткування страховиками.

Запропоновано науково-методичні підходи до визначення детермінант динаміки оподаткування страхової діяльності, які базуються на факторному, кореляційному і канонічному аналізі та передбачають встановлення комплексного взаємозв'язку між показниками фінансових результатів страховиків та податковим регулюванням їхньої діяльності з метою виявлення системно-утворюючих та структурно-причинних комплексів результативності бізнес-процесів на страховому ринку. Доведено, що на динаміку ефективності страховиків впливає чинна система оподаткування, зокрема оподаткування валових доходів від страхової діяльності.

У дисертації розвинуто теоретико-методичні засади оцінювання варіативності бази оподаткування страхових операцій, які передбачають алгоритм дій щодо встановлення відхилення фактичних значень цієї бази від тренд-циклу. На основі застосування методу «Census II» побудовано структурно-логічну модель композиційного аналізу бази оподаткування страхових компаній та обґрунтовано альтернативний вибір податкової бази (валові доходи від страхової

діяльності) з позиції мінімізації бюджетних ризиків та задоволення інтересів держави.

У розділі 3 «Напрямки удосконалення податкового регулювання страхового ринку України» розглянуто світовий досвід з оподаткування фінансових результатів страховиків, що дало змогу окреслити вектори підвищення ефективності податкового регулювання страхового ринку України.

Сформовано пропозиції щодо удосконалення чинного податкового регулювання страхового ринку в контексті імплементації світового досвіду. Рекомендовано застосовувати світові практики із врахуванням національних особливостей функціонування страхового ринку, а саме щодо: запровадження єдиного податку на валові доходи від страхової діяльності або збереження загальної системи оподаткування страховиків; формування фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування; оптимізації доходів і витрат від основної (страхової та іншої операційної) діяльності; оподаткування страхових посередників та страхувальників.

На основі емпіричних розрахунків фінансових результатів страховиків у контексті еволюційних змін податкового регулювання страхового ринку змодельовано альтернативний сценарій оподаткування доходів (прибутків) страхових компаній. Визначено, що ефективним є сценарій, за якого буде: відмінено подвійне оподаткування страхової діяльності; збережено чинну систему оподаткування валових страхових доходів за ставками 3%, 0% та оподаткування інших видів діяльності (крім страхової) за ставкою 18%; частка премій, переданих перестраховикам, вилучатиметься з бази оподаткування страховика з подальшим її оподаткуванням в перестраховика за ставкою 3%.

Практичне значення роботи полягає у розробленні рекомендацій, урахування яких дозволить підвищити ефективність податкового регулювання страхового ринку в контексті забезпечення збалансування інтересів страхових компаній та держави. Висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, можуть бути використані Державною податковою службою України та Асоціацією

страхового бізнесу в процесі розроблення рекомендацій для подальшого удосконалення регуляторних процесів на страховому ринку України.

Ключові слова: страховий ринок, державне регулювання, оподаткування, податкове регулювання, державне регулювання страхового ринку, податкове регулювання страхового ринку, оподаткування фінансових результатів, оподаткування діяльності страховиків, фінансові результати діяльності страховиків, чистий фінансовий результат.

ANNOTATION

Huzela I.A. Tax regulation of the insurance market of Ukraine. Qualifying scientific work on manuscript rights.

The thesis for the degree of doctor of philosophy in specialty 072 – Finances, banking and insurance. West-Ukrainian National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2022.

The thesis is devoted to the substantiation of the theoretical-methodical, evolutionary-institutional and organizational-legal foundations of tax regulation of the insurance market of Ukraine and the development of scientific and practical recommendations for its improvement in the conditions of ensuring optimal tax relations between the state and subjects of the insurance relations.

The actuality of the topic is due to the need to develop effective levers of influence of the state on the functioning of the insurance market in the context of increasing the efficiency of tax regulation of insurance and reinsurance business processes in order to ensure reliable insurance protection of society, financial stability of the state, its sustainable economic development and improvement of the welfare of the population.

The formation of the structure of this thesis is determined by the purpose and tasks outlined by the author. The dissertation contains three sections, each of which examines such questions as: substantiation of the original methodological dominants of tax regulation of the insurance market; disclosure of the essence of tax regulation of the insurance market, systematization of instruments of such regulation; deepening of the institutional foundations of tax regulation of the activities of participants of insurance

relations in the conditions of evolutionary changes; conducting an analysis of the realities of forming the financial results of insurers' activities, defining the determinants of taxation of Ukrainian insurance companies and deepening the methodological foundations of forming the tax base of insurers from the standpoint of minimizing budgetary risk; developing proposals for improving the tax regulation of the insurance market in Ukraine in the context of the implementation of the world experience and delineating an alternative scenario for taxation of the financial results of Ukrainian insurers.

In particular, in Chapter 1 of the thesis "Conceptual foundations of tax regulation of the insurance market" we substantiated the original methodological dominants of tax regulation as a component of state regulation of the insurance market for the formation of tools for researching the influence of the taxation system on the activities of the participants in insurance and reinsurance processes. A critical analysis of fundamental economic theories, researches in financial science and tax theory was carried out, based on the results of which directions for further scientific research were formed in the context of understanding the essence of the concepts "state regulation", "taxation", "tax regulation", and on this basis the author's definitions of the concepts "state regulation of the insurance market" and "tax regulation of the insurance market" were formed.

In order to systematize the instruments of tax regulation of the insurance market, its classification was improved according to the sphere of activity of insurers, the types of activities of insurance market subjects, the place of placement and transfer of risk in reinsurance, the emphasis was placed on the practical significance of the proposed classification when outlining the problems of the current taxation system of the financial results of insurers' activities and suggestions for its improvement.

The initial principles of the institutional direction of economic science are summarized and the institutional and organizational basics of tax regulation of the insurance market in the conditions of transformational processes are deepened. In this context, the institute of tax regulation is structured together with the distinguishing of its institutional environment (institutions) and institutional support (institutional subjects), three periods of evolutionary development of this institute are outlined where positive

and negative trends of the tax regime in the sphere of functioning of the insurance market are clarified.

In Chapter 2 "Modern realities of taxation of insurers' activities of Ukraine" the dynamics of influencing factors on the formation of financial results of insurance companies and taxation of insurance activities are analyzed, and also a scientific and methodological approach to the selection of the tax base of the insurance companies in the conditions of minimizing the risk of not receiving tax revenues to the budget is developed.

Based on the proposed method of monitoring the performance of insurers, the dynamics of income, expenses and financial results from the main (insurance and other operating), financial and other ordinary activities were analyzed, and the factors affecting the formation of the net financial result (profit/loss) were diagnosed. Based on the results of an analytical assessment of their dynamics and formation trends, changes in the structure of financial results for all types of insurers' activities were characterized, their causes were identified, and the impact on the effectiveness of the insurance market was assessed. It was established that the positive dynamics of the performance of insurers is due to the increase in the volume of insurance premiums, in particular from risk insurance, and obtaining a positive financial result of the main (insurance and operational) activity before taxation by the insurers.

Scientific and methodological approaches to defining the determinants of the dynamics of taxation of insurance activity are proposed, which are based on factor, correlation and canonical analysis and provide the establishment of a complex relationship between indicators of insurers' financial results and tax regulation of their activities in order to identify system-forming and structural-causal complexes of the effectiveness of business processes in the insurance market. It has been proven that the dynamics of insurers' efficiency is affected by the current taxation system, in particular taxation of gross income from the insurance activities.

In the thesis the theoretical and methodological principles of assessing the variability of the tax base of insurance operations were developed, which provide an algorithm of actions to determine the deviation of the actual values of this base from the

trend cycle. Based on the application of "Census II" method, a structural-logical model of the composite analysis of the tax base of insurance companies was built and an alternative choice of the tax base (gross income from insurance activity) was substantiated from the standpoint of minimizing budgetary risks and satisfying the interests of the state.

In Chapter 3 "Directions for improving the tax regulation of the insurance market of Ukraine" the world experience in the taxation of the financial results of the insurers was examined, and it made it possible to outline the vectors of increasing the efficiency of the tax regulation of the insurance market of Ukraine.

The proposals to improve the current tax regulation of the insurance market in the context of the implementation of world experience have been made. It is recommended to apply world practices taking into account the national features of the insurance market functioning, namely in relation to: the introduction of a single tax on gross income from insurance activities or the preservation of the general taxation system of the insurers; formation of financial results from ordinary activities to taxation; optimization of income and expenses from the main (insurance and other operational) activities; taxation of the insurance intermediaries and policyholders.

On the basis of empirical calculations of financial results of the insurers in the context of evolutionary changes in tax regulation of the insurance market, an alternative scenario of taxation of income (profits) of the insurance companies is modeled. It was determined that the scenario under which double taxation of insurance activity will be abolished is effective; the current taxation system of gross insurance income at the rates of 3%, 0% and taxation of other types of activity (except insurance) at the rate of 18% has been preserved; the share of premiums transferred to reinsurers will be deducted from the insurer's tax base with subsequent taxation at the reinsurer's at the rate of 3%.

The practical significance of this thesis consists of the development of recommendations, the consideration of which will increase the effectiveness of tax regulation of the insurance market in the context of ensuring the balancing of the interests of insurance companies and the state. The conclusions and proposals contained in the dissertation can be used by the State Tax Service of Ukraine and the Insurance

Business Association in the process of developing the recommendations for further improvement of regulatory processes in the insurance market of Ukraine.

Keywords: insurance market, state regulation, taxation, tax regulation, state regulation of the insurance market, tax regulation of the insurance market, taxation of financial results, taxation of insurers' activities, financial results of insurers' activities, net financial result.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Десятнюк О., Гузела І. Проблеми і напрямки модернізації податкового регулювання в Україні. *Світ фінансів*. 2018. № 3 (56). С. 58-68. (0,65 д.а. / 0,30 д.а.; особистий внесок: систематизовано проблеми та окреслено вектори підвищення ефективності податкового регулювання в Україні).

2. Гузела І. А. Теоретико-методичні підходи до аналізу фінансових результатів діяльності страховиків України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 11(39).С. 115-121. (0,60 д.а.).

3. Гузела І. А. Інституціонально-еволюційні засади податкового регулювання страхового ринку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2020. № 41. С. 87-94. (0,60 д.а.).

4. Гузела І. Моделювання сценаріїв оподаткування результатів діяльності страховиків України. *Світ фінансів*. 2021. № 3 (68). С. 101-114. (0,67д.а).

5. Гузела І. Вихідні методологічні домінанти податкового регулювання страхового ринку. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. Vol. 5 Iss. 3. 2019. P. 6–13. (0,82 д.а.).

6. Olga Kneysler, Olha Kryvytska, Lesia Shupa, Iryna Huzela. Assessment of the competitive environment of the health insurance market. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol. 17. Iss. 2. P. 541-549. (0,60 д.а. / 0,20 д.а.; особистий внесок: здійснено оцінку ключових показників діяльності страховиків та

проаналізовано чинники, що визначають рівень конкуренції на страховому ринку).

7. Гузела І. Проблеми і напрямки реформування податкового регулювання в Україні / *Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів*: монографія / А. І. Крисоватий, Л. П. Амбрик, В. В. Бобрівець [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 588 с. (0,80д.а).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Гузела І. А. Теоретичні підходи до визначення поняття «податкове регулювання страхового ринку». *Трансформація фінансово-кредитних відносин в умовах цифрової економіки*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. Інтер.-конф. (м. Одеса, 13-14 червня 2019 р.). Одеса : ОНЕУ, 2019. С. 200-204.

9. Гузела І. Прагматизм фінансових результатів діяльності страховиків України. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : зб. тез доп. XVI Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 9-10 квітня 2019 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 141-143.

10. Гузела І. Інститут податкового регулювання страхового ринку : теоретичний дискурс. *Сучасні детермінанти фіскальної політики : локальний та міжнародний вимір* : зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10 вересня 2019 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 47-51.

11. Гузела І. А. Трансформація інституційного середовища податкового регулювання страхового ринку України. *Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації* : зб. тез доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5-6 грудня 2019 р.). Київ : Компринт, 2019. Вип. XIII, Том 1. С. 46-48.

12. Гузела І. А. Реалії формування результатів фінансової діяльності страховиків до оподаткування. *Сучасні технології управління соціально-економічним розвитком України в умовах стратегічних змін* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. Інтер.-конф. (м. Харків, 15 квітня 2021 р.). Харків, 2021. С. 294-297.

13. Гузела І. А. Проблемні тенденції податкового регулювання страхового ринку України. *Фінансова інфраструктура в забезпеченні сталого розвитку* : зб. наук. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 березня 2019 р.). К. : КНЕУ

(електр. вид.), 2019. С. 81-83.

14. Гузела І. А. Сучасні тенденції розвитку страхування в Україні. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : зб. тез доп. XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 6 травня 2021 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 78-80.

15. Гузела І. Інституційне середовище податкового регулювання страхового ринку. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : зб. тез доп. XVII Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 14-15 травня 2020 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2020. С. 92-93.

16. Гузела І. Удосконалення податкового регулювання страхового ринку в контексті імплементації світового досвіду. *Сучасні детермінанти фіскальної політики : локальний та міжнародний вимір* : зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 8-9 вересня 2021 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 51-54.

17. Гузела І. А. Проблеми податкового регулювання страхового ринку України. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку* : зб. матер. V Міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф. (м. Острог, 11-12 жовтня 2018 р.). Острог : вид-во Національного університету «Острозька академія», 2018. С. 59-61.

18. Гузела І. Методика аналізу фінансових результатів діяльності страховиків України. *Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та аспір. (м. Черкаси, 11 квітня 2019 р.). ЧННІ ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. С. 117-119.

19. Гузела І. А. Теоретичні засади податкового регулювання страхового ринку України. *Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів* : зб. матер. Всеукр. наук.конф. (м. Київ, 21-22 листопада 2018 р.). К. : НУХТ, 2018. С. 168-170.

20. Гузела І. А. Детермінанти динаміки оподаткування страхової діяльності в Україні. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : зб. тез доп. XIX Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 13 травня 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 65-69.